

بانکداری در راه توسعه*

مأخذ: مارچ ۲۰۰۳ / Finance and Development

نویسنده: سوزان کرن، ریشی گوپال، آ. مشفق مبارک

مترجم: الهام میرتهامی

نقش دولت در این بخش؛

۳. کیفیت مقررات و نظارت‌های بانکی؛

۴. توسعه بخش مالی غیربانکی؛

۵. آزادسازی بخش مالی؛

۶. محیط نهادین.

تحلیلی از اطلاعات سراسر کشورها نمایانگر وجود برخی روندهای مشترک و ضعف عملیات منطقه است، اما در همان حال نیز موارد آتی برای اصلاح را تعیین می‌کند.

سیاست پولی: برای بیشتر بخش‌ها، ابزارهای غیرمستقیم سیاست پولی به کار گرفته می‌شود، نرخ‌های بهره به صورت شناور تعیین می‌شوند و اوراق بهادار دولتی وجود دارند، اما توسعه محدود یا نبود بازارهای مالی ثانوی برای اوراق بهادار دولتی، موجب ممانعت از بکارگیری گسترده عملیات بازار آزاد توسط بانک مرکزی می‌شود. همچنین، شماری از این کشورها، فاقد چارچوب جامع برای طراحی و هدایت سیاست پولی هستند.

بخش بانکی: در کشورهایی مانند کشورهای عضو شورای همکاری کشورهای عرب در خلیج فارس، بخش بانکی به توسعه و سودآوری مطلوبی دست یافته، اما تقریباً در نیمی از کشورهای منطقه، بخش بانکی به خوبی توسعه نیافته و همچنان تحت تسلط بخش دولتی است. مشخصه بانک‌های بخش دولتی عبارتند از: دخالت دولت در تخصیص اعتبار،

است؟ چگونه می‌توان وضعیت کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا را با سایر کشورهای جهان مقایسه کرد؟ برای پاسخ به این سوالات، مطالعاتی پیرامون بخش‌های مالی در منطقه انجام داده‌ایم و در این فرایند، شاخص‌های جدیدی را برای اندازه‌گیری توسعه مالی در خاورمیانه و شمال آفریقا به‌وجود آورده‌ایم.

کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا که در جستجوی یافتن راهی برای دستیابی به رشد جهشی هستند، باید اصلاح بیشتر بخش‌های مالی را در اولویت قرار دهند.

یک فرض

ما مطالعه خود را با مجموعه‌ای حدود ۱۰۰ امار کیفی و کمی برای ۲۰ کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا آغاز کردیم. این امار به علت فقدان اطلاعات، شامل افغانستان، عراق، سومالی، کرانه غربی و نوار غزه نمی‌شود. اطلاعات در شش موضوع سازمان‌بندی می‌شوند که هر یک از آنها منعکس‌کننده جنبه متفاوتی از توسعه بخش مالی است. اطلاعات سال ۲۰۰۰ یا ۲۰۰۱ هم بستگی به قابلیت دسترسی آنها دارد:

۱. توسعه بخش پولی و سیاست پولی؛

۲. اندازه بخش بانکی، ساختار و کارایی (شامل

اصلاحات بیشتر در بخش‌های مالی می‌تواند برای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا به وعده خود، که همان توسعه مالی است، عمل کند.

به دلیل این که کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در جستجوی یافتن راهی برای دستیابی به رشد جهشی هستند، لذا باید اصلاح بیشتر بخش‌های مالی را در اولویت قرار دهند. یک سیستم مالی بسیار توسعه یافته - به دلیل هزینه‌های اندک در زمینه کسب اطلاعات و انجام مبادلات مالی - تخصیص بسیار کارآمد منابع را تسهیل می‌کند؛ همچنین، به واسطه فراهم کردن زمینه‌های تشخیص و تامین منابع مالی لازم برای اجرای پروژه‌های عالی سرمایه‌گذاری، تحرک پس‌اندازها، نظارت بر مدیران و مجاز کردن سرمایه‌گذاران در امر تجارت، انجام معاملات تامینی و ایجاد تنوع در ریسک، می‌تواند منجر به تسریع انباشت سرمایه فیزیکی و انسانی و همچنین، پیشرفت فن‌آوری شود.

طی سه دهه اخیر، سیاست‌گذاران منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، به تدریج بخش‌های مالی خود را اصلاح کرده‌اند. اگرچه آنها در این زمینه به پیشرفت‌هایی دست یافته‌اند، اما واقعیت این است که تلاش آنها به واسطه روند اصلاح و رشد در سایر قسمت‌های جهان، تحت‌الشعاع قرار گرفته است و هنوز در اکثر کشورهای این منطقه، مقدار زیادی از فعالیت‌ها باقی مانده‌اند که بایستی به انجام برسند.

اما سوال این است که در چه مناطقی پیشرفت حاصل شده است؟ چه اصلاحات دیگری مورد نیاز

* Banking on Development.

زیان و مشکلات نقدینگی و دامنه گسترده نرخ بهره. در بیش از نیمی از کشورهای منطقه، بخش بانکی گرفتار تمرکز بالایی است و دارایی‌های سه بانک، از بزرگترین بانک‌های این منطقه، حدود ۶۵ درصد از کل دارایی‌های بانکی برآورد شده است. بنابراین، تشکیل بانک‌های جدید دشوار است. در بیشتر قسمت‌های منطقه هم بانکداری مدرن و مهارت‌های مالی وجود ندارد.

مقررات و نظارت: بیشتر کشورها، از قبیل کشورهای عضو شورای همکاری کشورهای عرب در خلیج فارس، اردن، لبنان، مراکش و تونس، نظارت و مقررات بانکی خود را تقویت کرده‌اند و شیوه نوینی را برای جمع‌آوری اطلاعات احتیاطی بر مبنای نظام‌مند بنا نهاده‌اند، به نحوی که از این طریق، بانک‌ها مورد بازرسی و حسابرسی قرار می‌گیرند. این کشورها، همچنان، در مسیر تطبیق مقرراتشان با مجموعه استانداردهای بین‌المللی کمیته بال در زمینه نظارت بانکی، مانند افزایش نسبت‌های کفایت سرمایه و کاهش وام‌های غیراجرایی، گام‌هایی را برداشته‌اند، اما در بیشتر کشورهای منطقه، وام‌های غیراجرایی هنوز حدود ۱۰ تا ۲۰ درصد از کل وام‌ها را تشکیل می‌دهد.

تقریباً در نیمی از کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، بخش بانکی به خوبی توسعه نیافته و بانکداری همچنان تحت تسلط بخش دولتی است.

بخش مالی غیربانکی: در بیشتر کشورهای منطقه، بخش مالی غیربانکی - بازار اوراق بهادار، بازار اوراق مشارکتی، شرکت‌های بیمه، صندوق‌های بازنشستگی و صندوق‌های تعاونی - به خوبی توسعه نیافته‌اند، و حتی در کشورهایی با چنین بازارهایی، امور تجاری معمولاً محدود است. به دلیل فقدان یک چارچوب قانونی ثابت و شفاف و همچنین، محدودیت‌های قانونی در زمینه مالکیت، توسعه این بازارها - به‌ویژه - به تعویق افتاده است. تامین مالی مسکن زمین‌های است که اکثر کشورهای خاورمیانه و آفریقای شمالی در آن دارای نهادهای توسعه‌یافته‌ای هستند که عمدتاً از طریق بانک‌های تخصصی مسکن انجام می‌گیرد. به‌هرحال، هزینه‌های مالی بالا

با یارانه‌های ضمنی در زمینه فروش زمین دولتی به توسعه‌دهندگان دولتی و در برخی موارد نیز با ارایه وام‌هایی با شرایط ساده^(۱) به خانوارهای کم‌درآمد و متوسط از طریق بانک‌های توسعه دولتی و مسکن همراه است.

آزادسازی مالی: کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، به تدریج حساب‌های سرمایه و جاریشان را آزاد ساختند. تقریباً نیمی از کشورها در منطقه دارای بخش‌های مالی باز هستند، اگرچه بیشتر آنها محدودیت‌هایی در خصوص مالکیت دارایی‌های خارجی و بازگرداندن درآمدهایشان دارند. بعضی از کشورها مانند الجزایر، ایران، موریتانی، پاکستان و سوریه دارای سیستم ارزی چندنرخه یا بازار ارز موازی هستند.

محیط نهادین: در بیشتر کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا، کیفیت یا اثربخشی نهادها در زمینه سیستم قضایی، بوروکراسی، قانون، نظم و حقوق مالکیت ضعیف است. برای مثال، در چندین کشور، سیستم قضایی در برابر فشارهای سیاسی و تاخیرهای بلندمدت ناشی از ضعف اعمال قانونی قراردادهای و احیای وام، آسیب‌پذیر است. اعمال حقوق مالکیت، همچنین، رو به ضعف و زوال است و یا منجر به تاخیر فعالیت‌های تجاری سرمایه‌گذاری و در نهایت، ضعف رشد اقتصادی می‌شود.

ابزارهای اندازه‌گیری نوین

گام بعدی در مطالعات ما، توسعه شاخص‌های جدید با مقیاس‌های توسعه بخش مالی برای منطقه خاورمیانه و آفریقای شمالی بود که با بکارگیری اطلاعات کمی و کیفی صورت پذیرفت. به‌طور نمونه، توسعه مالی توسط مجموعه کوچکی از متغیرهای کمی مانند نسبت پول عرضه‌شده (M_2) به تولید ناخالص داخلی (GDP) و نسبت اعتبار بخش خصوصی به کل اعتبار اندازه‌گیری می‌شود، اما مقیاس‌های کمی ساده، که به صورت انفرادی اندازه‌گیری می‌شوند، ضرورتاً به معنای همان چیزی بکار نمی‌روند که به صورت گسترده توسط توسعه مالی معنا می‌شود. ساختار مالی یک کشور، ترکیبی بر مبنای انواع بازارها و محصولات مالی است و توسعه نه تنها شامل انباشت‌های پولی و نرخ‌های بهره است، بلکه آزادسازی مالی، مقررات، نظارت و ظرفیت موسسه مالی (مانند قدرت و حقوق بیستانکار) را در برمی‌گیرد.

علاوه بر این، مقیاس‌های کمی ساده ممکن است تصویری همراه‌کننده از توسعه مالی ارایه دهند، ضمن این که نسبت بالاتری از پول گسترده (Broad Money) به تولید ناخالص داخلی به‌طور عام توأم با نقدینگی و عمق مالی بیشتر است. این نسبت ممکن است در حین توسعه مالی، به جای افزایش، کاهش یابد، زیرا مردم برای سرمایه‌گذاری در بلندمدت یا سرمایه‌گذاری به‌وسیله ابزارهای مالی با نقدینگی کمتر، فرصت‌های بیشتری دارند.

تامین مالی مسکن، زمینه‌ای است که بیشتر کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در آن فعال هستند و عمدتاً بانک‌های تخصصی مسکن عهده‌دار این مهم می‌باشند.

در مورد موضوع ذکرشده در بالا، یک شاخص اولیه (شاخص جامع) بنا نهاده شد که مقیاس ساده‌ای از توسعه مالی برای دوره خاصی از زمان - بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۱ - است. این شاخص، از شش شاخص متفاوت ترکیب یافته و هر یک از آنها از چهار تا نه شاخص متفاوت بر مبنای موضوعات مذکور در بالا تشکیل شده است. این شاخص کلی به ما امکان می‌دهد تا کشورها را در سه طبقه توسعه مالی بالا، متوسط و کم‌گروه‌بندی کنیم (جدول شماره یک). به‌طور متوسط، عملکرد کشورهایی که در سطوح بالاتری از توسعه مالی قرار دارند، نسبت به کشورهایی که در تمامی شش جنبه توسعه مالی در سطوح پایین‌تری قرار دارند، بهتر است (نمودار شماره یک). اما در کشورهایی که از لحاظ توسعه مالی در مقام سوم

جدول شماره یک
سطح توسعه مالی

کم	متوسط	زیاد
جمهوری اسلامی ایران	الجزایر	بحرین
لیبی	جیبوتی	اردن
سودان	مصر	کویت
جمهوری سوریه	موریتانی	لبنان
یمن	مراکش	عمان
	پاکستان	قطر
	تونس	عربستان سعودی
		امارات متحده

منبع: نویسندگان

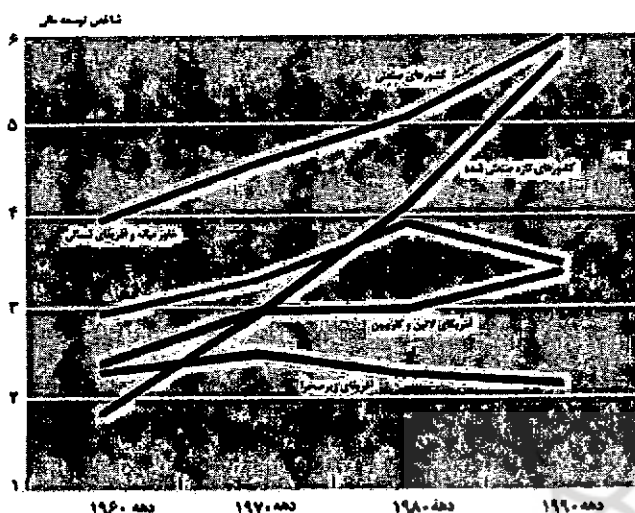
نمودار شماره یک

کشورهایی که در سطوح بالاتری از توسعه مالی قرار دارند، در تمامی موارد، به‌ویژه در کنترل و نظارت و آزادسازی مالی بهتر عمل کرده‌اند

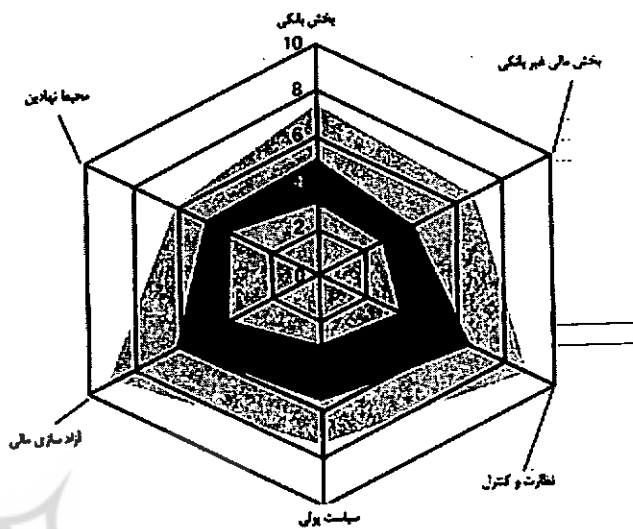
نمودار شماره دو

چگونه کشورهای خاورمیانه و آفریقای شمالی را مقایسه کنیم؟

منطقه MENA در سطح زیرین کشورهای صنعتی و برتر از اکثر مناطق درحال توسعه قرار دارد.

منابع: صندوق بین‌المللی پول / آمار بین‌المللی / متفاوت (واشنگتن) و نویسندگان.

منبع: نویسندگان

گرفته‌اند. اما جالب است بدانید که اگرچه توسعه مالی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا نسبت به اقتصادهای تازه صنعتی‌شده شرق و جنوب شرقی آسیا در دهه ۱۹۶۰ در سطح کاملاً بالایی قرار داشت، اما این منطقه در جدول رده‌بندی، در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، به‌طور کامل، به سطح زیرین این کشورها سقوط کرد. به همین دلیل است که سیاستگذاران این منطقه سعی دارند تا در دنیایی که به‌طور فزاینده‌ای جهانی شده است، به رقابت بپردازند. از این رو، در حال حاضر، متمرکز ساختن تلاش‌ها در مناطقی که توسعه مالی طبق شاخص جامع بسیار ضعیف شده است، از اهمیت زیادی برخوردار است. این امر به معنای دخالت اندک دولت در سیستم مالی است که نیازمند کاهش مالکیت دولتی در نهادهای مالی، به حداقل رساندن روش‌های تأمین کسری‌های بودجه، سرمایه‌گذاری در منابع انسانی (از قبیل مدیریت قوی و مهارت‌های مالی) و تقویت محیطی قانونی می‌باشد. این مقیاس‌ها نه تنها سطح اعتماد را بهبود می‌بخشند، بلکه سرمایه‌گذاری و رشد بیشتر را نیز تسهیل می‌نمایند.

خاورمیانه و شمال آفریقا، رده‌بندی کشورها تحت دو شاخص جامع آلترناتیو به‌طور نزدیکی یکدیگر را دنبال می‌کنند. این مهم برای ایجاد قیاس‌های موقتی و بین‌منطقه‌ای و بکارگیری شاخص آلترناتیو، اطمینان بیشتری به ما می‌بخشد (نمودار شماره دو). علاوه بر این، شاخص آلترناتیو، چگونگی توسعه مالی را در ۱۴۴ کشور رده‌بندی می‌کند. این رده‌بندی‌ها با رده‌بندی‌های به‌وجود آمده در نقاط دیگر مانند تجربیات پژوهشگرانی همچون Calomiris و Beim مشابه است.

طبق شاخص آلترناتیو، بیشتر کشورهای منطقه خاورمیانه و آفریقای شمالی از دهه ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ توسعه مالی را تجربه کرده‌اند و بیشتر سعی کرده‌اند تا در دهه ۱۹۹۰ توسعه‌بخشیدن بخش مالی را همچنان تجربه کنند، هرچند که در چندین کشور هم بی‌ثباتی سیاسی منجر به بدتر شدن شاخص شده است.

از لحاظ رده‌بندی در توسعه مالی، منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا نسبت به کشورهای صنعتی در سطحی کاملاً پایین قرار دارند، لیکن نسبت به بیشتر مناطق درحال توسعه در سطح بالایی قرار

منطقه واقع شده‌اند، مقام بالایی و ویژه‌ای را از نظر مقررات و نظارت و همچنین، آزادسازی مالی کسب می‌کنند. کشورهایی که دارای مقام متوسط هستند نیز توانسته‌اند در این دو مساله امتیاز نسبتاً خوبی را کسب نمایند، هرچند که در سراسر منطقه، کشورها نتوانسته‌اند از این شاخص‌ها برای ایجاد یک محیط نهادین قوی و توسعه بخش مالی غیربانکی استفاده کنند.

یک رده‌بندی جهانی

چگونه سیستم‌های مالی طی گذشت زمان در کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا توسعه می‌یابند؟ و چگونه می‌توان کشورهای این منطقه را با سایر مناطق مقایسه کرد؟ از آنجا که اطلاعات در مورد شاخص جامع در سطح مورد نیاز، یا برای کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا یا برای سایر کشورها طی گذشت زمان در دسترس نیست، لذا ما شاخص دیگری را تحت عنوان "شاخص آلترناتیو"، انحصاراً بر مبنای اطلاعات کمی، به‌وجود آوردیم که قابلیت دسترسی به این شاخص بسیار زیاد است. در

ساختار شاخص های توسعه مالی

شاخص جامع: توسعه این شاخص، ارتباطی مستقیم با فعالیت های انجام شده توسط Gelbord و Leite در صحرای آفریقا در سال ۱۹۹۹ دارد. ما با امتیازدهی به هر یک از ابعاد توسعه مالی، فعالیت خویش را آغاز کردیم. در هر زمان که ممکن باشد، از اطلاعات کمی که به طور مناسب مجدداً مقیاس بندی شده باشند، برای امتیازدهی کشور استفاده می شود. این اطلاعات شامل نسبت دارایی های بانک تجاری به کل دارایی های بانک تجاری و بانک مرکزی و نسبت عرضه پول به تولید ناخالص داخلی است. در مواردی که از اطلاعات کیفی استفاده می شود، از مکانیزم امتیازدهی ۲-۵- استفاده می شود. تمامی امتیازها مجدداً مقیاس بندی شده اند، به طوری که آنها به ترتیب از صفر به دو رده بندی می شوند. امتیازهای بالاتر هم با سطوح بالاتری از توسعه مالی تطابق دارند. سپس، به هر یک از ۳۶ متغیر استفاده شده در ساختار این شاخص وزن می دهیم. برای اطمینان از دقیق بودن شاخص، شاخص را با استفاده از وزن های تعیین شده، وزن های برابر در میان شش موضوع، و وزن های برابر در میان هر یک از اجزای تشکیل دهنده در شش موضوع محاسبه می کنیم. بدین ترتیب، ما دریافتیم که گروه بندی کشورها در طبقه بندی های توسعه مالی بالا، متوسط و پایین به طرح های وزنی

متفاوت، دقیق است، اگرچه رده بندی نسبی کشورها در هر گروه اندکی تغییر کرد.

شاخص آلترناتیو: این شاخص، با شاخص ایجاد شده توسط Beim و Calomiris مرتبط است و تنها بر مبنای اطلاعات کمی قرار دارد. برای ساختن این شاخص، ما چهار متغیری را که معمولاً در ادبیات استفاده می شوند، انتخاب کردیم. این چهار متغیر عبارتند از نسبت پول گسترده به تولید ناخالص داخلی، نسبت دارایی های بانک های سپرده پذیر به کل دارایی های بانک مرکزی و بانک های سپرده پذیر، نسبت ذخیره و نسبت اعتبار ارایه شده به بخش خصوصی توسط بانک های سپرده پذیر به تولید ناخالص داخلی. این متغیرها اندازه بخش مالی، اهمیت و سهولت نسبی را که بر پایه آن هر یک از بانک های تجاری و جوه لازم را فراهم می آورند و میزانی که بر پایه آن جوه لازم برای بخش خصوصی، به عنوان بخش مخالف با بخش دولتی، فراهم می شود، اندازه گیری می کنند. سپس، این متغیرها را با استفاده از روش های تکنیکی آماری تحت عنوان تحلیل اجزای تشکیل دهنده اصلی^(۲) گروه بندی کردیم. این نوع گروه بندی نه تنها جنبه های متفاوت توسعه مالی را در یک مقیاس واحد ثبت می کند، بلکه تورش ها و خطاهایی را که ممکن است سری های اطلاعاتی خاص را مختل سازند، در نظر می گیرد.

علاوه بر این، مطابق با عملکرد استاندارد میانگین گیری، متغیرها در هر پانل پنج ساله و یا ده ساله، برای هموار کردن نوسانات چرخه تجاری و با توجه به روندهای مذکور، از میانگین اطلاعات موجود در پانل های ده ساله برای مشاهدات خود در دهه های ۱۹۶۰، ۱۹۷۰، ۱۹۸۰، ۱۹۹۰ استفاده کردیم.

رده بندی ها

شاخص جامع به کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا امکان می دهد تا مطابق با سطح توسعه مالی خود (۲۰۰۱-۲۰۰۰) رده بندی شوند.^(۳)

زیر نویس ها

1) Soft-loan به وامی اطلاق می شود که برای اعطای آن، شروط ساده ای وجود داشته باشد و بازپرداخت وام برای وام گیرنده چندان دشوار نباشد.

2) Principle Component Analysis.

۳) بر مبنای شاخص جامع اطلاعات کمی و کیفی، شاخص از صفر به ده رده بندی می شود که امتیاز (۱۰) بالاترین سطح توسعه ملی است. در هر طبقه، کشورها به ترتیب الفبا رده بندی می شوند. نقل از: اقتصاد خاورمیانه در آستانه تغییر / پژوهشکده امور اقتصادی / ۱۳۸۲.

برگه اشتراک

تاریخ

نام و نام خانوادگی مشترک:

سن: تحصیلات:

شماره های درخواستی: از شماره تا شماره

نشانی پستی:

شماره تلفن تماس:

مشترک گرامی

* هزینه اشتراک مجله برای ششماه ۱۸۰۰۰ ریال و برای یک سال ۳۶۰۰۰ ریال است. لطفاً هزینه اشتراک را به حساب بانکی شماره ۲۷۸۹۰۳۰۰۱ نزد شعبه سامان بانک تجارت (کد ۳۲۴) واریز کنید و فتوکپی رسید بانکی را همراه با برگه اشتراک تکمیل شده به نشانی زیر بفرستید:

تهران / خیابان حجاب / کوچه سوم / شماره ۱۳ / صندوق پستی: تهران / ۱۴۱۵۵-۵۵۴۸